

FEHÉR ZSUZSANNA (1967) Budapest

FEHÉR ZSUZSANNA–MERKL MÁRTA

A Michelangelo-tondó eladásának (rém)híre

A múzeumi műtárgy-értékesítés különböző etikai nézőpontokból

2020. március, a koronavírus-világjárvány kezdete. „Rendkívüli idők rendkívüli intézkedéseket követelnek. [...] Eltökéltek vagyunk, hogy megbízatásunk keretein belül teljes mértékben kihasználjuk az eszközeinkben rejlő lehetőségeket” – jelenti ki az Európai Központi Bank elnöke, Christine Lagarde,¹ azonban a nyilatkozat származhatna bármely intézmény vezetőjétől. A múzeumigazgatóknak is szembe kell nézniük a látogatók elmaradása okozta pénzügyi kihívásokkal. Az Egyesült Nemzetek kulturális szervezetének (UNESCO) és a Múzeumok Nemzetközi Tanácsának (ICOM) előrejelzése nem sok jót ígér: A koronavírus következtében a világ múzeumainak 13 százaléka végleg be fog zárni, és a múzeumi dolgozók közel 20 százaléka el fogja veszteni a munkáját.²

2020. szeptember, a világjárvány második hulláma. A londoni sajtó lehozza, hogy a Royal Academy of Arts fontolgatja az egyik rendkívüli műtárgyának, Michelangelo *Taddei tondójának* eladását, de csak mert szeretné megtartani alkalmazottait.³ A hír robban, és széles körű vitát vált ki. A cél szentesíti az eszközt? Mi a fontosabb: a mű vagy az ember?

A korábbi tulajdonosáról *Taddeinek* keresztelt tondó (kör alakú alkotás) tulajdonosa a Royal Academy of Arts, amely a vizuális művészetek területén tevékenykedő oktatási, kiállítási és kutatási intézmény. Működési költségeit nem állami pénzből, hanem vállalati és magántámogatásokból, továbbá vagyonkezelő alapítványi alappól, kiállítási és kereskedelmi bevételekből fedezi. 2018-ra – az alapítás 150. évfordulójára – zárta le azt a nagyszabású projektet, amelyben megújította a számára 1868-tól otthont adó épületet, a Burlington House-t.⁴ Az akadémia 2020-ban nyolc-tíz millió fontos deficitet jelentett, deklarálta a pandémiás korlátozások következményeként, de talán az ingatlanfejlesztés kései folyamánként is. A hiány befeltozására két út merült fel: a százmillió font körüli értékre becsült *Taddei tondó* értékesítése vagy százötven alkalmazott elbocsátása.⁵

Az eset mögött megbúvó és nem új keletű szakmai kérdéskör úgy kezdődik: A múzeumok – bizonyos körülmények hatására és feltételek mellett – eladhatják-e gyűjteményeik darabjait? Majd folytatódik: A gyűjteményi műtárgyeladás hogyan egyeztethető össze a múzeumok küldetésével, amely a kulturális örökség gyűjtéséről, megőrzéséről, kutatásáról, közvetítéséről és kiállításáról szól?⁶ Látni fogjuk, a dilemma tágabb összefüggésekbe illeszkedik, és a válaszadás lehet más és más különböző erkölcsi rendszerek felől szemlélve.

A MÚZEUMI MŰTÁRGYELADÁS JELENSÉGE

Arra a gyakorlatra, amely során a múzeumok és egyéb gyűjtemények nyilvántartásukból műtárgyakat vezetnek ki, a nemzetközi szakirodalom a „deaccessioning” kifejezést használja. Az aktus szimbolikus jelentéssel bír, hiszen a tárgy státusát megváltoztatják: közjából hétköznapi tárggyá fokozzák le. Az ok leggyakrabban az értékesítés szándéka, de lehet kár, veszteség, adományozás, restitúció (visszatérítés) vagy repatriálás (hazaszállítás) is.

A műtárgyeladás kérdésével a világ valamennyi múzeumi szakmai szervezetének etikai szabályzata foglalkozik: a legtöbb elutasító, kevés megengedő, de merev irányelvek mentén. Az Amerikai Múzeumok Szövetségének (AAM) etikai szabályzata megengedő, ha a műtárgyeladásból befolyt összeget más műtárgy vásárlására vagy a gyűjtemény állományvédelmére fordítják.⁷ Ennél szigorúbb az Amerikai Művészeti Múzeumok Igazgatói Szövetségének (AAMD) szabályzata, amely a műtárgyeladást kizárólag más műtárgy vásárlása céljából engedélyezi.⁸ A deaccessioning gyakorlata az Egyesült Államokban terjedt el, ám akad európai példa is a megengedő

MERKL MÁRTA (1985) Budakeszi

szabályozási környezetre: Hollandiában a múzeumi műtárgy-értékesítés a Delta Plan elnevezésű útmutató mentén működik.⁹

A pandémia változásokat hozott a múzeumi műtárgy-értékesítés terén is. Az AAMD ideiglenes szabálya értelmében az intézmények műtárgy-értékesítésből származó forrásait fordíthatják működési költségeikre, feltéve, ha „direct care” néven belső szabályzatba foglalják, amelyet nyilvánosságra hoznak.¹⁰ A 2022. április 10-ig érvényben lévő szabály új időszámítást hozott a múzeumi műtárgy-értékesítésben, amely, mivel a lebonyolítást gyakran aukciós házakra bízzák a múzeumok, kihat a teljes műkereskedelmi piacra.¹¹

MICHELANGELO BUONARROTI, Taddei tondó, 1504–1505, 1068 mm, márvány, Royal Academy of Arts, London

MÚZEUMI MŰTÁRGYELADÁS ÉS ETIKA 360°-BAN

A múzeumi műtárgyeladások kérdése nemcsak gyakorlati, hanem erkölcsi kérdés is. Helyes vagy helytelen cselekedeteknek számítanak? A múzeumvezetőknek meg kell tenniük, vagy nem szabad megtenniük? Akad-e racionális iránytű a döntéshez, vagy a benső indíttatás ítélt? A jelenséget érdemes megvizsgálni több etikai (morálfilozófiai) nézetrendszer (paradigma) felől, így a kötelességen, a következményen, az erényen és a felelősségen alapuló etikák nézőpontjaiból, amitől azt várjuk, hogy feltárja a vonatkozó társadalmi diskurzus legfontosabb pontjait.

Kötelességetika

A kötelességetika (deontológia) azt mondja, egy cselekedet akkor erkölcsös, ha egy rögzített parancs szerint, kötelességtudatból hajtják végre. A kötelességetika leginkább Immanuel Kant kategorikus imperatívusz elméletén keresztül közelíthető meg, amely szerint abszolút, vagyis feltétlen kötelességeink vannak, amelyeket azok következményeitől függetlenül meg kell tennünk.¹² A deontológiai paradigma mentén a műtárgyeladással kapcsolatban meg kell vizsgálnunk, hogy az intézményeknek milyen erkölcsi kötelezettségeik vannak, valamint hogyan mérlegeljenek dilemma esetén.

A Royal Academy of Arts eladási szándéka kapcsán figyelembe kell vennünk a szabályozási környezetet. Az Egyesült Királyságban a műtárgyeladás kérdését szigorú szabályok közé szorítják, miközben elvárják az innovatív gyűjteményezési politikát. Valamennyi múzeumra vonatkoznak a brit Múzeumok Szövetségének (Museum Association) etikai kódexében megfogalmazott ajánlások, továbbá a nemzeti közgyűjtemények működését, így a műtárgyeladást törvényileg is szabályozzák.

A Royal Academy of Arts nem nemzeti közgyűjtemény, ám magára nézve irányadónak tartja a brit Múzeumok Szövetségének etikai ajánlásait, valamint igazodik a vonatkozó törvényekhez.¹³ A 2010-ben elfogadott gyűjteményfejlesztési szabályzatának 16-os pontjában részletesen rendelkezik a gyűjteményből kikerülő műtárgyakról, többek között az eladásról is.¹⁴ Belső szabályzatában

elsősorban azt rögzíti, hogy a befolyt összeget a gyűjtemény gyarapítására és megőrzésére kell fordítani, valamint a hosszú távú fenntarthatóságra. Ennek értelmében a pandémia okozta rendkívüli válsághelyzetben a dolgozók megtartása és az intézmény működésének biztosítása érdekében az igazgatósági tanács hozhatna olyan döntést, hogy a műtárgyeladásból származó bevételt a dolgozók bérének kifizetésére fordítja. Ez összhangban lenne Frye múzeumi műtárgyeladás melletti érveivel, miszerint az a vezetőség kötelessége, amennyiben a jóvoltából nehéz helyzetben megmenthető az intézmény.¹⁵

Ugyanakkor a szabályzatban megfogalmazott etikai elvek szükségessé teszik a műtárgyeladás alapos megfontolását a következők mentén: Az eladásra szánt műtárgy milyen helyet foglal el a gyűjteményben, és hogyan került az intézmény tulajdonába? Ha adomány útján érkezett, az adományozó rendelkezett-e valamilyen formában?

A *Taddei tondó* 1504 körül készült, amikor Michelangelo – többek között a *Pietà* szoborcsoport szerzőjeként – már nagy elismerésnek örvendett, és pápai megbízatásra szülővárosából, Firenzéből Rómába költözött.¹⁶ A mű keletkezéséről beszámol Giorgio Vasari kortárs művészeti író *A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete* című írásában.¹⁷ Raffaello Sanzio, aki Michelangelo kortársa volt, tanulmányozta és feldolgozta a tondón látható anya–gyermek ábrázolást.¹⁸ John Constable brit tájképfestő a *Taddei tondót* „a létező egyik legszebb műalkotásként” jellemezte 1829-ben.¹⁹ A Royal Academy of Artshoz George Beaumont gyűjtő hagyatékából került 1829-ben azzal a meghagyással, hogy a művészi tanulmányozás céljából mindenkor szabadon hozzáférhető legyen.²⁰ A tondó az egyetlen Nagy-Britanniában található márványmunka Michelangelótól.²¹

A fentiek alapján nem kétséges a mű megkülönböztetett jellege, ami felveti, hogy eladási kényszer esetén miért erre a darabra esne a választás. Másrésztől a múzeumoknak mérlegelniük érdemes, hogy a felmerült nehézségeiket milyen más módon lehet megoldani, elkerülve ezzel a gyűjteményi darabjaik eladását.²² A *Taddei tondó* esetében indítható volna például közösségi finanszírozási kampány, amelyben a Royal Academy of Arts látogatói támogathatják az intézményt (2019-ben 1,25 millió látogatójuk volt). Kortárs művészek is segíthetnek, ha a felajánlott alkotásaik értékesítéséből befolyt összeget az akadémiának folyósítják.²³ Egy további javaslat gordiuszi csomóként vágna el a problémát azzal, hogy a műtárgyak közgyűjteményben tartásának feladatát, a szükséges erőfeszítéseket a kormányzatokhoz rendelné.

Következményetika

A következményetika egy cselekvés helyességét vagy helytelenségét nem a cselekvő szándékaitól teszi függővé, hanem cselekedete következményeitől.²⁴ Két kulcskérdése: Mi az a jó, amelyet a cselekedetnek maximálisan elő kell idéznie, és kinek számára kell e jót maximálisan előidéznie? A múzeumi műtárgyeladás kérdésében is meg kell vizsgálni a lehetséges következményeket.

A múzeumi szakemberek és a szakmai szervezetek gyakori félelme, hogy a köz bizalmát elvesztik, ha a múzeum gyűjteményéből eladás útján kerül ki a műtárgy.²⁵ De miért nem erkölcsös eladni a múzeumi műtárgyaikat? Általában azzal érvelnek, hogy a múzeumok nem tulajdonosai a műtárgyaknak, csak megőrzik azokat a köz számára, ezért nem helyes az eladás és azon keresztül a bevételsszerzés. Ám egyrészt ezzel a kérdéssel kevés empirikus kutatás foglalkozott, másrészt ismerünk olyan felmérést, amely nem talált összefüggést a látogatási és támogatási kedv, valamint a múzeumi műtárgyeladások között, így kijelenthető, hogy nem rendelkezünk megfelelő tapasztalattal, amely alátámasztaná ezeket a félelmeket.²⁶

Azok a múzeumok, amelyek a szakmai szervezetek ajánlása ellenére értékesítették gyűjteményük darabjait, komoly szankciókkal kerültek szembe: részesültek a szakmai szervezetek nyilvános kritikájában, nem működhetnek közre kiállítások szervezésében, vagy nem kölcsönözhettek műveket más múzeumok gyűjteményeiből. Mindemellett számíthattak a média negatív megítélésére. 1972-ben például a New York-i Metropolitan Museum of Art került reflektorfénybe, amikor több kiemelkedő jelentőségű műtárgyat bocsátotta áruba, köztük Manet-, Cézanne-, Renoir-, Gauguin- és Picasso-műveket.²⁷ A pandémia azonban a múzeumok működésében is válsághelyzetet idézett elő, amely hatására a szakmai szervezetek enyhítettek a szabályaikon. Ahogy láttuk fentebb, az amerikai múzeumigazgatók szakmai szervezete például az elmúlt két évben hozzájárult ahhoz, hogy a múzeumok a műtárgyeladásból befolyt összeget működési költségeik fedezésére is felhasználhassák.²⁸

A múzeumok gyűjteményeinek gyarapodásában nagy szerepet játszanak az adományozók. Ezért a műtárgyeladással kapcsolatban felmerül annak a veszélye, hogy a potenciális támogatók elbizonytalanodnak ajándékozási szándékukban, ha azt tapasztalják, hogy a múzeumok nem minden esetben tartják fontosnak és nélkülözhetetlennek az átadott műveket. A lehetséges támogatók bizalmának megingása nagyon nehéz helyzetbe hozhatja a múzeumokat, hiszen egy-egy értékes műtárgy megszerzésére egyéb forrásokból kevés eséllyel számíthatnak.

Gyakran felmerül ellenérvként egy-egy műtárgy eladásánál az új tulajdonos kilétének problematikája. Ha közgyűjteményből magángyűjteménybe kerül a mű, akkor sérül a köz számára a hozzáférhetőség. Ezért az etikai ajánlások alapján a múzeumoknak mindent meg kell tenniük, hogy a mű egy másik közgyűjteménybe kerüljön.²⁹ A nagy értékű műtárgyak megvásárlása, mint amilyen a felbecsülhetetlen értékű *Taddei tondó* is, viszont komoly kihívást jelenthet a múzeumok számára, így nagy annak az esélye, hogy magángyűjteménybe vagy külföldre kerül az addig féltve őrzött nemzeti kincs.³⁰

A múzeumok elsősorban kulturális értéknek tekintenek gyűjteményükre, és nem lehetséges pénzügyi forrásként. Ha a múzeumok eladják műtárgyaikat, és felélik a befolyt összeget, akkor előbb-utóbb gyűjtemény nélkül maradnak, és nem tudják beteljesíteni küldetésüket.³¹ Ám akkor sem tudják azt beteljesíteni, ha képtelenek kifizetni szakembereikkel és üzemeltetésükkel járó költségeiket. Ennek a helyzetnek a megoldására jó iránynak tűnik szakmaik köröknek az az ajánlása, amely lehetővé teszi a műtárgyeladásból befolyt összeg bizonyos százalékának működési célú felhasználását is. De ne felejtsük el, a *Taddei tondó* vagy más műtárgy eladásából származó, munkabérekre fordítandó összeg csak ideig-óráig oldaná meg az intézmény anyagi gondjait!

Erényetika

Az erényetikai paradigma középpontjában – kötelességek és következmények helyett – a karakter és annak pozitív jellemvonásai, az erények állnak, amelyek képesek a helyes ítélet, a helyes élet és végső soron a boldogság megalapozására.³² Az emberi erény körülírható úgy, mint a jóra való hajlam, amely helyes cselekedetekre vezet, feltéve, ha az ember erőfeszítéseket tesz az irányában.³³ Az erényetika megalapozója Arisztotelész, aki szerint például az igazságosság vagy jogszerűség erénye a törvény szerint való cselekvést jelenti.³⁴ Ha ezt a *Taddei tondó* esetére vonatkoztatjuk, akkor az eladás helyesnek ítéltető meg, mivel a vonatkozó szabályozások megengedik a tranzakciót.

Azonban az erényetika egyik bírálata kimondja az erények tárházának esetlegességét.³⁵ A múzeumi műtárgy-értékesítés megítélése kultúrafüggő. Az angolszász gyakorlat megengedő, és létezik precedens, amely összemérhető a *Taddei tondó* esetével.³⁶

Az erényetika egyik erőssége, hogy számol az értékek sokféleségével, azaz hogy nem kell ugyanazokkal az erényekkel rendelkeznie minden embernek, minden szakma képviselőjének. Arisztotelész megközelítése alapján a *Taddei tondó* eladásának kérdését inkább a múzeumigazgatók és a kurátorok hivatottak eldönteni, mintsem a köz: „Mindenki azokat a dolgokat ítéli meg helyesen, amelyeket ismer, és ezeknek jó elbírálója; tehát az egyes kérdésekben a szakember, egyetemesen pedig az általános műveltségű ember ítél helyesen.”³⁷

A felelősség elve

Rebecca Salter, a Royal Academy of Arts elnöke egyik interjújában azt mondta, elborzad a *Taddei tondó* eladásának lehetőségétől. Úgy fogalmazott: „kiváltságunk és felelősségünk, hogy rendkívüli műalkotások letéteményesei vagyunk. Kötelességünk, hogy vigyázzunk állandó gyűjteményünkre, hogy a jelenlegi és a jövő nemzedékek is élvezhessék.”³⁸ Az elnök nyilatkozata vélhetően elsősorban a megőrzés és a közvetítés múzeumi alaptevékenységekre utalt – még akkor is, ha a Royal Academy of Arts technikailag nem múzeum. Másodsorban gondolatai összhangban vannak Hans Jonas által bevezetett „felelősség elvével”, amely szerint felelősek vagyunk azokért, akik jóllétére tetteink hatással vannak.³⁹ Ez a morálfilozófiai megközelítés kitérít a cselekedetek megítélésének vonatkoztatási rendszerét: már nemcsak egy adott emberi társadalomra vonatkoztatja, hanem a jövő társadalmaira is, valamint a természetre, annak minden élő és élettelen létezőjére.⁴⁰ A felelősség elve szerint tehát a *Taddei tondó* eladását mérlegelve gondolnunk kell arra is, mi szolgálja a még meg nem született kultúrafogyasztók érdekeit, hogyan lesz számukra hozzáférhető a Michelangelo-mű.

KONKLÚZIÓ

Tanulmányunkban négy etikai paradigma mentén vizsgáltuk a múzeumi műtárgyeladások összetett problémakörét, továbbá a Royal Academy of Arts példáján keresztül feltehető, szintén erkölcsi kérdést: Mi a fontosabb, az ember vagy a műtárgy? A Royal Academy of Arts vélhetően nem véletlenül fogalmazta meg oly provokatív módon financiai problémáját, hogy összemérte a tondó és a munkatársak értékét.

A Royal Academy of Arts bejelentése után élénk nemzetközi vita robbant ki, és újra a szakmai érdeklődés középpontjába került a műtárgyeladás problematikája. A diskurzus immár egy új kontextusba helyeződött a koronavírus okozta világjárvány és -válság miatt. Generációk óta először szembesültek a múzeumok azzal, hogy működésük egyik pillanatról a másikra ellehetetlenülhet, a látogatói jegybevételek elmaradása komoly veszélybe sodorhatja a dolgozói bérek kifizetését. A világ nagy múzeumi sorra jelentették be, hogy jelentős elbocsátásokat hajtanak végre a túlélésük érdekében.

Szakmai szempontból nagyon érzékeny téma egy műtárgy kivezetése a múzeumi gyűjteményből. A szakemberek ösztönösen felkapják a fejüket minden precedensnél, és gyanakvással figyelik az eseményeket. A gyűjtemény őrzője számára annak megóvása és egybentartása szent és sértetlen feladat. A múzeumi gyűjtemény megőrzése hasonlítható ahhoz, mint amikor bankba helyezünk az értékünket, és elvárjuk, hogy bármikor, akár az idők végezetéig hozzáférhető legyen számunkra. A történelemben voltak példák arra, hogy a múzeumok a nyilvánosság kizárása nélkül adták-vették a műtárgyaikat. Arra is volt példa, hogy a múzeumok gyűjteményét kisöpörték, vagy politikai célokra használták fel. Ezek az esetek a jelen gyűjtemények őrzőit arra készítik, hogy fokozott óvatossággal közelítsék meg a kérdéskört.

A *Taddei tondó* eladása valószínűleg nemcsak szakmai körökben váltana ki komoly felháborodást, hanem a köz részéről is ellenállásba ütközne, mivel a tondóra, ahogyan a többi múzeumban őrzött műtárgyakra, közös szellemi örökségünként és féltve őrzött kincsünként tekintünk. A múzeumok élvezik a köz bizalmát és támogatását. Ameddig ez a bizalom fennáll, méltán remélhetik, hogy a közösség a nehézségeken átsegíti majd őket, ezért gyűjteményüket továbbra is kellő gondossággal kell őrizniük, gondozniuk és elérhetővé tenniük közönségük számára. A tondó továbbra is megtekinthető a Royal Academy of Arts állandó kiállításán.

JEGYZETEK

¹ <https://twitter.com/lagarde/status/1240414918966480896>

² UNESCO Report: Museums Around the World in the Face of COVID-19. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris, 2021.

³ BAILEY, M., *Royal Academy of Arts considers selling Michelangelo marble to plug financial hole—and not for the first time*, The Art Newspaper 29 (327), 2020. <https://www.theartnewspaper.com/news/this-is-not-the-first-time-that-london-s-royal-academy-of-arts-has-tried-to-sell-of-michelangelo-s-tondo> (Olvasva: 2022. 3. 7.)

⁴ www.royalacademy.org.uk/about-the-ra#policies

⁵ BAILEY, i. m.; GYÁRFÁS P., *Mi lesz veled, múzeumi tulajdon? Vihar előtti csönd*, Műértő, 2021/13, 20.

⁶ *Statutes. As amended and adopted by the Extraordinary General Assembly on 9th June 2017*, International Council of Museums, Paris, 2007. https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/2017_ICOM_Statutes_EN.pdf (Olvasva: 2022. 3. 7.)

⁷ *Code of Ethics for Museums*, American Alliance of Museums, 2000. <http://www.aam-us.org/resources/ethics-standards-and-best-practices/code-of-ethics> (Olvasva: 2022. 3. 7.)

⁸ *Code of Ethics*, Association of Art Museum Directors, 2011. <https://www.aamd.org/about/code-of-ethics> (Olvasva: 2022. 3. 7.)

⁹ BERGEVOET, F., KOK, A., DE WIT, M., *Dutch guideline for deaccessioning of museum objects*, Institute for Cultural Heritage, h. n., 2006. https://www.museumsbund.at/uploads/standards/Dutch_Guideline_Deaccessioning_2006.pdf (Olvasva: 2022. 3. 7.)

¹⁰ *AAMD Board of Trustees Approves Resolution to Provide Additional Financial Flexibility to Art Museums During Pandemic Crisis*, Associations of Art Museum Directors, New York, 2020. <https://aamd.org/for-the-media/press-release/aamd-board-of-trustees-approves-resolution-to-provide-additional> (Olvasva: 2022. 3. 7.)

¹¹ Vö. GYÁRFÁS, i. m., 20.

¹² WARBURTON, N., *Bevezetés a filozófiába*, Kossuth, Budapest, 2000.

¹³ www.royalacademy.org.uk/about-the-ra#policies

¹⁴ royal-academy-production-asset.s3.amazonaws.com/uploads/32638676-5ff9-4c43-9c6b-213060d44064/Collections%20Development%20Policy%202020.pdf

- ¹⁵ FRYE, B. L., *The Illusory 'Public Trust' in Art. Deaccessioning in a Post-Pandemic World*, 2020. <https://ssrn.com/abstract=3621761> (Olvasva: 2022. 3. 7.)
- ¹⁶ *How to read it: Michelangelo's Taddei Tondo*, Royal Academy of Art, London, 2017. <https://www.royalacademy.org.uk/article/how-to-read-it-michelangelo-taddei-tondo> (Olvasva: 2022. 3. 7.)
- ¹⁷ *The Virgin and Child with the Infant St John, ca. 1504–05, Michelangelo Buonarroti (1475–1564)*, Royal Academy of Art, London. <https://www.royalacademy.org.uk/art-artists/work-of-art/the-virgin-and-child-with-the-infant-st-john> (Olvasva: 2022. 3. 7.)
- ¹⁸ GOFFEN, R., (*Renaissance Rivals: Michelangelo, Leonardo, Raphael, Titian*, Yale University Press, New Haven, 2002; JOANNIDES, P., *The drawings of Raphael: with a complete catalogue*, Phaidon, 1983.
- ¹⁹ *How to read it... i. m.*
- ²⁰ BAILEY, *i. m.*
- ²¹ *How to read it... i. m.*
- ²² WHITE, J. L., *When It's OK to Sell the Monet: A Trustee-Fiduciary-Duty Framework for Analyzing the Deaccessioning of Art to Meet Museum Operating Expenses*, Michigan Law Review, 94 (4), 1996, 1046.
- ²³ BAILEY, *i. m.*
- ²⁴ WARBURTON, *i. m.*, 58.
- ²⁵ SARANTOLA-WEISS, M., VÄSTI, E., *Deaccessioning and collections development in Finnish museums*, Nordisk Museologi, (1), 2017, 138.
- ²⁶ Vö. VECCO, M., STRAKAR, A., PIAZZAI, M., *Visitor attitudes toward deaccessioning in Italian public museums: An econometric analysis*, Poetics, 63, 2017, 33–46.
- ²⁷ Az eset Thomas Hoving múzeumigazgató után a Hoving-ügyként vált hírhedtté. PIAZZAI, M., VECCO, M., *Deaccessioning*, Oxford University Press, Oxford, 2020.
- ²⁸ *Code of Ethics, i. m.*
- ²⁹ Más megközelítés szerint azonban ez csak addig fogadható el, amíg a vételár nem jelentősen alacsonyabb, mintha más, piaci vevő vette volna meg a múzeumi tárgyat. WHITE, *i. m.*, 1059.
- ³⁰ BAILEY, *i. m.*; GYÁRFÁS, *i. m.*, 20.
- ³¹ Vö. *Statutes... i. m.*
- ³² GULYÁS Gy., *Közszolgálat és etika*, Budapesti Corvinus Egyetem Közszolgálati Tanszék, Budapest, 2011, 22.; WARBURTON, *i. m.*, 65.
- ³³ GULYÁS, *i. m.*, 23. és WARBURTON, *i. m.*, 65.
- ³⁴ ARISZTOTELÉSZ, *Nikomakhoszi etika*, Európa, Budapest, 1997.
- ³⁵ WARBURTON, *i. m.*, 66.
- ³⁶ Vö. BAILEY, *i. m.*
- ³⁷ ARISZTOTELÉSZ, *i. m.*, 6.
- ³⁸ BAILEY, *i. m.*
- ³⁹ JONAS, H., *The Imperative of Responsibility = Search of an Ethics for the Technological Age*, The University of Chicago Press, London, 1984.
- ⁴⁰ MORRIS, T., *The Philosophical Genesis of the Ecological Crisis = Hans Jonas's ethic of responsibility: From ontology to ecology*, Suny Press, 2013.

